

Unggutt i 1930-åra

Av Karl Ole Engen

Far ble født i 1894 og døde i 1960. Han kom fra Engen, også kalt Enga, en ættegård i Hærland fra 1880-åra. Her bodde min farfar som vi kalte «Bestefar Enga» (f. 1863, d. 1954). Han var gift med Thea Lie fra Rødenes (f. 1869, d. 1936). Bestemor var sykkelig, og jeg husker henne bare fra den tiden hun var syk og lå til sengs.

Mor ble født i 1901 og døde i 2009. Hun kom fra Herland i Hærland. Her bodde min morfar Karl (f. 1873, d. 1953). Han var gift med Hilda Bjørnerud (f. 1879, d. 1966). På Haugen bodde mor, far, jeg og mine søsken Johanne, Kirsten, Else, Astrid og Bjarne.

Hovedbygningen

Vi bodde i hovedbygningen. Den blir antatt å ha blitt bygget en gang i den siste halvdel av 1850-åra. Boligen var bygget på gråsteinsmur. Det var kjøkken og to stuer i første etasje. Et bislag med krakker på hver side dannet inngangen. Det var ikke lås på døra. Den ble stengt om kvelden med en solid staur.

I annen etasje var det soverom. To store rom og en alkove ble nyttet til soveplasser, og tre alkover ble brukt til lager av klær, utstyr med mer. Om vinteren måtte vi flytte fra nord-kammerset. Det var altfor kaldt til å kunne overvintre der, og dermed måtte alle samles på ett rom og en alkove. Oppgangen til soverommene var en bratt trapp opp til et repos, og så

Skogtakstleder Karl Ole Engen i 1953.

samme type trapp videre opp til gangen oppe. Jeg mener å huske at huset vårt var som en vanlig utstyrt bolig på et gårdsbruk i denne tiden, uten bad og vann.

I 1936 ble bygningen bygget om. Det ble gravd ut kjeller med egen inngang, bygd ny kjøkkeninngang og storinngang, ei flott svingtrapp opp til annen etasje og ny stue som ble malt med røde vegger og hvitt tak. Etter hvert kom det bakerovn, et stort eikebord og utstyr til «storkjøkken» i kjelleren. Og ikke minst fikk vi vanlige låser i dørene.

Vannet kom fra en brønn som lå like ved oppkjøringen til Enga. Det ble lagt inn vann til dyra og til boligene. Husdyr-rommene og bryggerhuset lå

Haugen med den gamle hovedbygningen

lavere enn hovedbygningen, så her ble det springvann. Men på kjøkkenet i hovedbygningen ble det innlagt håndpumpe. Vannet ble brukt til vask og til drikkevann til husdyra. Dette vannet var for dårlig til husholdningen, så vi måtte også hente vann fra en ile ved fjellet på vestsiden av huset.

Bryggerhuset

Bryggerhuset hadde to rom i den vestre delen av bygningen. Her var det kjeller under med gråsteinsmur. Det var både dør ut og lem ned til kjelleren i gulvet på kjøkkenet. I den andre enden var det vognskjul og rom til ved. Det gikk en stige opp til et rom med alkove i annen etasje.

Beboere

I første etasje i bryggerhuset bodde ei gammel kone, Anette Vesteng. Jeg husker henne dårlig, men vet at hun hadde en sønn, Matheus, som var gift med Agnes, datter til skomakeren på Rova. Hver kveld etter melketid kom

hun med en bolle på magen som hun holdt godt fast med begge hender, for å kjøpe den full med melk. Etter Vesteng, flyttet Kristian Olsen inn på de to romma. Han kommer det mer om senere.

Vi hadde en hushjelp, Magnhild, og en gårdsgutt som het Kristian Skjørtvedt. De giftet seg og bodde en tid på rommet og alkoven i annen etasje. De fikk et barn sammen som het Willy. Han var en stor forbruker av tåteflasker. Det var små flasker som det hadde vært medisiner på. Når flaska var tom, kasta Willy flaska, som ble knust i mange deler i møte med gulvet. Plastflasker var enda ikke kommet på markedet. Flaskene ble hentet hos Julia Asplund, som bodde på Aspelund. Hun hadde lager av slike flasker. Magnhild sendte meg til Asplund for å hente tomflasker. Jeg var mange ganger hos Julia og ba om flasker til Willy. Men en gang tok det slutt. Jeg bar beskjed tilbake om at hun skulle se bedre etter ungen. Nå var det nok. Det ble ikke flere flasker. Jeg

måtte gå uten flaske tilbake. Familien Skjørtvedt flyttet senere til et hus ved Momarken.

I 1937 ble *vognskjulet* innredet med to rom nede og et rom med alkove i annen etasje. Det ble en ny inngang med en bratt trapp opp til annen etasje. Kristine og Johan Jansen flyttet inn i første etasje da byggearbeidene var ferdige. De hadde en voksen datter, Agnes, og Kristines sønn, Alfred. Begge bodde sammen med mor og far/stefar. Kristine var datter av Kristian Olsen. Ikke nok med det, det flyttet også en annen datter til Kristian, Emilie, med samboer, Olaf Stang Martinsen, inn på rommet med alkove i bryggerhuset, som Magnhild og Kristian hadde bodd på. Det nye rommet i annen etasje på *vognskjulet* var reservert til gårdsgutter.

I 1938 døde Kristian, og inn flyttet

Einar og Gunhild Bråten. De hadde en sønn, Håkon. Einar rømte til Sverige under krigen. Gunhild giftet seg senere med Adolf Haugen. De flyttet til Rustad. Gunhild var livat, trivelig og arbeidsom. Hun hjalp til på gården i mange år, mest sammen med mor.

Min verden var alle menneskene som bodde på gården. Som guttunger hadde Bjarne og jeg god kontakt med de som bodde i bryggerhuset. Vi besøkte dem og de spøkte med oss og fortalte historier. De var også med i lek og moro ute på gårdsplassen. De fleste var eldre, tykke og feite. De hadde vanskelig for å være med på leken ute.

Kristian var gammel og hadde trygd å leve av. Han hadde bare en arm, men i den friske armen var han sterk – noe vi fryktet. Kristian jobbet i skogen. Han fant skogsavfall som han rensket opp

«Dolky» med sine venner. Fra venstre: ukjent, Anders Haga, Karl Ole, Johanne Risbråte (f. Engen), Magnhild Iorudengen (f. Strengen), Kirsten Martinsen (f. Engen), Bjarne Engen, Else Engen og Kristian Engen (bak)

og bar hjem. Det ble et godt tilskudd til annen ved for vinteren. Kristian hadde som hobby å fiske. I sommertiden, ja, nesten hver dag, var han ved elva. Det ble matauk for ham. Vi guttunger hadde litt moro av å erte Kristian. Han ble sint på oss og ville jule disse taterungene, som han sa. Jeg var nok den som han hatet og som han gjerne skulle snakke et alvorsord med, og gi pryl på bare «messagingen» (bakenden).

En vårdag hadde Kristian plukket mark, og satte seg godt til rette med fiskestanga. Det var nydelig vær, med sol og svak vind over elva. En kamerat og jeg hadde tatt med småstein i lomma og lurte oss innpå bak Kristian. Vi hadde vurdert avstanden for å være trygg på returen om han oppdaget oss. Vi kastet en stein som ga fine ringer i vannet. Kristian tok opp snøret og flyttet det til ringene på vannet. Hver gang vi kastet ble det fine ringer, og Kristian flyttet agnet. Først på den ene siden, så på den andre og rett foran noen ganger. Etter hvert ble det vel for livlig i vannet, syntes Kristian. Det gjorde han mistenksom. Her var det nok «ugler i mosen». Han snudde seg og fikk øye på oss. Med mye stygg eder reiste han seg for å ta oss, men vi var alt langt borte innen han fikk summet seg til å ta opp forfølgelsen. Hadde han fått tak i oss da, hadde nok «messagingen» blitt både gul og blå!

En annen gang var det lek på gårdsplassen. Gårdsgutten var også med. Han tok sand og kastet på meg. Den sanden havnet i nakken og rant ned mellom skjorta og kroppen min. Dette måtte jo hevnes! Jeg tok full hånden med sand og kastet i retning der gårdsgutten stod. Han bøyde seg

ned. Det ble bom, men Kristian var på vei bak gårdsgutten og sanden traff ham midt i ansiktet. Denne blinken kunne vel aldri blitt gjort mer presis, selv i et mesterskap i sandkasting. Det ble ikke noe kappløp den gang, men jeg ble ille lei meg. Kristian gikk rett inn til mor og forlangte at nå skulle gutten få juling og det på blanke «messagingen». Jeg ble fryktelig redd, for nå tenkte jeg at det ble alvor. Om en stund kom mor ut og kalte meg inn på teppet. Kristian koste seg og jublet. Nå skulle det han hadde tenkt på lenge endelig skje. Da jeg kom inn, var ikke mor så sint som jeg hadde ventet. Hun hadde nok fått en sterk og sint rapport om at nå fikk det være nok. Jeg fikk en irettesettelse og lovet ikke å erte Kristian mer.

Kristian likte ikke meg. Bjarne, som han kalte «Bjørne», var godgutten. Kristian stekte så god vaffel. En dag hadde han stekt vaffel og skrek ut at nå var det vaffel å få. Jeg var først fremme, men ble stoppet i døra. «Nei, nei, ikke du, men Bjørne», sa Kristian. I det Bjarne smatt inn, smelte Kristian igjen døra rett foran meg.

Jeg husker godt leieboerne våre fra denne tiden. Det var folk uten store krav. Ingen, utenom Kristine, hadde fast arbeid, men tok jobber der de fantes i kortere eller lengre tid, alt etter årstidene og onnene på gårdene.

Kristine Jansen var den som en kan si hadde arbeid. Hun hadde flere arbeidsgivere. Hun var vaskekjerring og var tidlig oppe, gikk til Hærland prestegård og til forskjellige familier i Mysen. Hun kom hjem sent på kvelden. Da tok hun fatt på husarbeidet hjemme med lufting av sengetøy, klesvask, matlaging og mye mer. Familien, som

Kristian Engen og Thea Berit Engen foran den gamle hovedbygningen på Haugen

besto av fire, bodde på to rom (et rom og kjøkken). Kristine var sjefen og hun kunne av og til sette sine egne på plass. Og det kunne høres lange veier. Johan var mer stillferdig. Han var løsarbeider og tok småjobber på gårdene. På vinteren hugg han tømmer og ved, senvinters var det arbeid å få på gårdssagene, på våren var det arbeid i onna og grøftarbeid på innmark og i skogen. Han hadde sykkel. Det var sjelden å se at noen i det hele tatt hadde sykkel, men han kunne sykle til arbeidet. Han var også hobbyfisker, og dro avgårde med stanga festet til sykkelen.

Alfred jobbet på bilverksted, og Agnes kan jeg ikke huske hva/hvor var i arbeid på denne tida, men under krigen jobbet hun på festningen.

Emilie var ei stor og tykk dame. Hun arbeidet på Ramstad. Hun var mye hjemme. Samboer Olaf var løsarbeider

som Jansen, men i dårlige tider tok han kofferten og gikk rundt og drev handel. Han var kremmer, som vi kalte folk som gikk etter veien. Han solgte og byttet varer med bønder og andre fastboende. Ofte byttet slike kramkarer varene sine, som var skolisser, skokrem, såpe og andre små bruksgjenstander, mot mat til livets opphold.

Noen av dem som bodde i bryggerhuset deltok også i arbeidet på gårdsbruket hos oss, men det var sjelden. Vi hadde gårdsgutter. I tillegg til de tidligere nevnte, var disse gårdsgutter hos oss: Johannes Løken, Arnt Karlsen (flere ganger), Adolf Haugen, Kristian Haga, Just Opsahl. Flere andre var innom i kortere tid.

Bjarne og jeg hadde fire søstre som var eldre enn oss. Det gikk en tid før vi ble akseptert som lekekamerater. For de eldste var det helt uaktuelt å leke med oss småguttene. Vi var stolte når

Arnt Karlsen på veien foran Haugen.

Johanne tok oss med om hun kjørte melken til Valebjørg i Vandugbakken, og senere til Mysen, eller vi fikk sitte på med transporter av avling og annet fra jordene.

Jentene drev med å hoppe paradis, leke med dokker (hjemmelagde) og kaste ball. Det fikk ikke vi gutter være med på. Vi nøyde oss med å kaste på stikka med flate steiner. Penger hadde vi ikke.

Gårdsarbeid

Etter hvert ble vi med mor og far i arbeid på gården. De eldste jentene var med mor i fjøset, i husholdningen, ute på jordene i onner, med lusing og annet forfallende gårdsarbeid

Jeg var også med, for det meste som fast stallkar. På stallen hadde vi tre hester og en unghest. Jeg må nevne hesten Dolky Den hoppa var vår kjæledegge. Alle kunne kjøre, travkjøre og ri med den. Dolky var en rask og flink travet. Ved siden av gårdsarbeidet, var den med på travkjøring på mange baner.

Far kjørte og han fikk mange premier. Det var for det meste pengepremier, men på is-kjøringer var det pokaler.

Vi temmet også unghester. Først tomkjørte vi dem uten vogn og sele. Vi skulle lære dem å lystre tømmene, til å gå, løpe og stoppe. Etter hvert kjørte vi med lettavn, og da begynte moroa for alvor. Til de første stegene var vi tre stykker, en på hver side som holdt hodet til hesten, og en på vogna med tømmene, hvor jeg ofte befant meg. Jeg kan ikke huske noe uhell. Nei, dette var det moro å være med på.

Jeg hadde jobben med å ta opp is til kjøling av melka. Isbingen var bygd opp av vrakbord, som ei stor kasse. På vinteren ble den fylt opp med mange lass isblokker som ble hentet fra elva og stablet på hverandre. På elva ble isen skjært opp i blokker som var passe store, kjørt hjem og lagret i isbingen Isen ble isolert med et tykt lag av sagflis Dette bevarte isen til høsten kom, og kjølig vær overtok kjølingen av melka.

Min bestefar var fullmektig hos skogeier Mysen. Ved Kulevannet var det bygd opp ei sag. Tømmeret fra omliggende områder ble fraktet dit og skjært til planker og ved. Disse produktene, som ble foredlet på denne saga langt inne i fjella, ble fraktet til Mysen med hester. Far fikk i oppdrag av bestefar å frakte bakhonved til kunder på Mysen. Han tok på seg jobben. Vi kjørte med tre hester, én tur om dagen. Da var jeg med og kjørte den tredje hesten, Dolky. Jeg hadde begynt på skolen, men vi hadde skole annen hver dag, og på fridagene var jeg kjørekar. Da var jeg syv-åtte år gammel. Denne frakta ble foretatt på vinterstid i kulde og snødrev. For å holde varmen måtte vi gå med hestene. I bratte utforbakker brukte vi kjetting på sledemeien for å dempe trykket av de tunge lassene. Den gang som nå var det viktig å kle seg godt. Mor sørget for at jeg var godt kledd. Hun satte tykke ullsokker utenpå støvlene. De holdt meg varm på beina, og da var det meste bra.

Vi ble jo etter hvert eldre, og da ble det mye å gjøre på gården. Arbeidsoppgavene fulgte tilveksten, og oppgavene steg med alderen. På denne tiden, i 1939, gjorde de fleste av oss «enmannsarbeid» i de forskjellige daglige oppgaver på et gårdsbruk på denne tiden. Jeg begynte på skolen i 1936, og gikk annen hver dag til Homs-tvedt. Lekser og arbeid på gården avløste mye lek og moro i fritiden. Når en nå ser tilbake, er det min oppfatning at vi fikk en god oppvekst sammen med så mange mennesker, samt gjennom arbeidet med dyr og i kontakten med naturen.

De voksne snakket om krig. Mange mente at det ville bli krig. Hitler og

Bjarne 8 år
(død 1939).

Tyskland begynte jo krig i Europa i 1939. Vi ungene var spente på om krigen kom hit. Vi ble jo ikke kloke på det de voksne snakket om, men krig hørtes veldig leit ut.

1939

Så kom den store sorgen som rammet alle på gården og langt utenom den. I Indre Smaalenene i november 1939 stod det å lese: «En 9 år gammel gutt druknet i en gårdsbrønn i Hærland. Han skled på isen og gikk igjennom en råk.

En meget sørgelig ulykke på gården Haugen hos Kristian Engen på Haugen ved Rustad i Hærland. Den minste av barna, den 9 år gamle, Bjarne, hadde begitt sig ut på fjøsbrønnen for å skli, men isen var dårlig, og det var råk på brønnen. Da gutten kom i nærheten av råken, brast isen omkring den, og gutten falt i vannet. Dessverre var det ingen øyevitner til ulykken, da brønnen ligger et stykke fra bygningen på gården.

Det var ingen som tenkte det kunne være noe fare med gutten. De trodde han var ute og lekte med kameratene sine.

Men ved halvfiretiden om ettermiddagen skulle en av døtrene på gården en tur på stabburet. Hun fikk se noe meget mistenkelig ute på brønnsråken og varslet de andre folkene

på gården. En mann gikk da bort til brønnen, og til sin store forferdelse konstaterte han at det var lille Bjarne, som var druknet.

Doktor Ingier ble øyeblikkelig budsendt, men det var intet å gjøre. Gutten hadde ligget lenge i vannet, kanskje et par timer.

Den druknede gutten var en sjelden snill og flink gutt, og det var et forferdelig slag for foreldre og søsken da de fikk vite hvordan det var gått. Faren Kristian Engen var på reise på Setskog da ulykken skjedde. Bjarne var den yngste av 6 søsken, fire piker og to gutter.»

Det kom mange på besøk, både slekt, naboer og venner. De uttrykte medfølelse og deltakelse i sorgen ved Bjarnes bortgang. Jeg kan ikke huske alle detaljer fra den tiden. Alt var helt utrolig, Bjarne var død. Jeg husker godt at Bjarne ble lagt ned i kisten. Han lå på likstrå i storstua til begravelsen fant sted. Det var mange som kom. Det ble laget en portal av granbar i utgangen. Utenfor sto det en allè av små grantrær, og bar var strødd på veien. Det var satt opp samme markering langs storveien og ved Rustad.

Så kom dagen da vi skulle begrave Bjarne. Jeg har ikke noen klar forestilling om hva som foregikk, men jeg husker at Bjarne lå på likstrå. Stua var full av mennesker som stod i begge stuene, gangen og ute. Før prestens preken sang vi en salme av Johan O. H. Jensen:

*Akk, en plass er tom!
Hvor vi ser oss om.
Luften synes enn å gjemme
klangen av den kjære stemme;
Gjenlyd av små trin, går til sjelen inn.*

Etter andakten ga far Bjarne en klem før kistelokket ble satt på. Kisten ble båret ut, og alle gråt da vi fulgte med

ut til bilen som stod og ventet. Det var en lang rekke med hestekjøretøyer som fulgte bilen til Hærland kirke. Her stod skolekameratene til Bjarne. De bar kisten ned til graven. Nå kom jordpåkastelsen; «Av jord er du kommet, til jord skal du bli og av jorden skal du igjen oppstå». Hvorfor skulle jeg miste min bror og en god venn? Disse spørsmål står ubesvart fremdeles, 75 år etter ulykken. Alle var i dyp sorg etter Bjarnes bortgang, også de som bodde i bryggerhuset.

Alt var så uvirkelig. Det ble en vanskelig og sorgfull utgang av trettiårene, og rett inn i en annen vanskelig tid, nemlig: 9. april 1940 til 8. mai 1945. Men det må bli en annen historie.

Jeg har med dette skrevet ned noen opplevelser slik som jeg husker dem.

Linda, Karl Ole, Agnes og Tore på Haugen